

Hvad skal bevares?

– flere spørgsmål til kulturarvsarealerne

Af Mette Bjerrum Jensen. Ph.d. stipendiat, Afdeling for Forhistorisk Arkæologi, Moesgård.

Giver det sig selv, om en arkæologisk lokalitet er nationalt eller regionalt bevaringsværdig? Og hvem bør i sidste ende bestemme, om en lokalitet skal bevares eller ej – bygherren, arkæologen eller kulturministeren? Vil vi kun bevare det, der er for dyrt at grave ud? Og hvis ja – har kulturarvsarealerne så overhovedet en bevaringsmæssig effekt?

Bevaringseliten

I artiklen "Kulturarvsarealer – hvordan og hvorfor" (Arkæologisk Forum nr. 11) gør Anne Nørgård Jørgensen, Kulturarvsstyrelsen, rede for, hvordan forløbet omkring udpegning af arealer er foregået og reflekterer over, hvilken rolle kulturarvsarealerne i fremtiden kan spille i bevaringen af de skjulte kulturspor. Men jeg vil dog stadig tillade mig at spørge ind til: Når vi taler om arkæologiske spor, hvilke er så regionalt og hvilke er nationalt betydningsfulde? De arealer, som museerne udpegede i efteråret og vinteren 2004, bliver nu vurderet på baggrund af arkæologernes overordnede kulturhistoriske beskrivelse af området samt ud fra en række kriterier såsom sjældenhed, art og omfang af trusler og kildeværdi (Jørgensen 2004:38)¹. Kulturarvsstyrelsens prioritering i nationale henholdsvis regionale kulturarvsarealer bliver, så vidt jeg kan læse, på nær enkelte tvivlstilfælde, foretaget af "to faste personer, der ser alt materiale og vurderer alle udpegninger" (Ibid:38). Det beskrives imidlertid ikke, *hvilke* omstændigheder, der i sidste ende afgør, hvorfor ét areal er nationalt bevaringsværdigt, mens et andet ikke får den betegnelse. Er den bebyggelse, der er velundersøgt ved hjælp af udgravninger og detektoropsamlinger, mere væsentlig at bevare, end den, der formodentlig gemmer sig under flyvesandslagene, men som kun kan afgrænses ved hjælp af spredte skår og arkæologens kendskab til topografien? Har en lokalitet med adskillige litteraturreferencer større betydning i bevaringssammenhæng end en lokalitet, der endnu ikke har været lejlighed til at skrive om? Er dyrkningstruede og begyndende nedslidte lokaliteter mere eller mindre bevaringsværdige end uberørte

steder? Tilstræbes der en ligelig fordeling af bevaringsværdige arealer fra alle oldtidens perioder, eller stiger antallet i de perioder, hvor bo- og gravpladser er lettere at finde? Er der en geografisk forskel i udpegningerne, så Himmerland rummer flere jævne jernalderboplader og Vest- og Midtsjælland flere "rige" jernalderbebyggelser, da det er denne fordeling, der kendes fra publikationer? Eller tilstræbes det, at der bevares ældre stenalderboplader jævnt over hele landet, selvom de nogen steder har form af kulturlagspladser, og andre steder har karakter af flint-samlinger?

At klassificeringen ikke er så enkel endda understreges af, at Kulturarvsstyrelsen i nogle tilfælde vælger at omprioritere lokaliteter, der af museerne selv er udpeget som værende enten af regional eller national betydning. Jeg er klar over, at Kulturarvsstyrelsen har et godt overblik, da de sidder med det samlede materiale – men hvis der er forskel på, hvordan fagfolk vælger at vægte de arkæologiske lokaliteter, hvem har så ret? Det er *ikke* selvfølgelig, hvilke lokaliteter, der i fremtiden skal tilhøre "bevaringseliten".

Det er nødvendigt at flere fagpersoner reflekterer over og får indflydelse på, *hvad* vi mener, er bevaringsværdige arkæologiske spor. At vi diskuterer, hvad der er en rimelig fordeling mellem perioder, anlægstyper, geografisk spredning osv. Man må spørge, om det er optimalt, at en ganske lille håndfuld embedsmandsansatte uden forudgående debat afgør, hvilke lokaliteter vi vil bevare for eftertiden?

Kun 1000 røde lamper

Men er det overhovedet væsentligt, hvilke arkæologiske arealer, der får den ene eller den anden klassificering? Her giver den ovennævnte artikel modstridende svar. På den ene side gør den det klart, at det er misforstået at tro, at en udvælgelse af godt 1000 arkæologiske arealer som nationalt bevaringsværdige er ensbetydende med en nedprioritering af de øvrige arkæologiske lokaliteter (Ibid:40). På den anden side meldes det lige så klart ud, at: "Kulturarvsarealerne er nemlig en samlet status over den viden, vi *har* i dag, om det vi selv betegner som det bedste arkæologiske materiale" (Ibid:37). Jeg konkluderer, at en opprioritering af 1000 arkæologiske områder i landet nødvendigvis betyder, at landets øvrige arkæologiske lokaliteter, herunder 159.000 allerede kendte lokaliteter, ikke vil nyde samme bevågenhed som de nationalt bevaringsværdige. De er omfattet af museumsloven, ja, men loven er i sin essens ikke bevarende – museumsloven sikrer indsamling af data, men ikke bopladser i landskabet!

Kulturarvsstyrelsen har tænkt kulturarvsarealerne som et redskab, der først og fremmest kan bruges af museerne (Ibid:39). Men de fleste museer vil formodentlig være enige i, at det ikke er muligt at bruge arealerne anderledes, end man i henhold til museumsloven allerede bruger Det Kulturhistoriske Centralregister (DKC). At advare en bygherre mod at bygge på et kulturarvsareal, er uden effekt, så længe de ikke hverken for museernes praksis eller juridisk adskiller sig fra alle øvrige arkæologiske spor. Men andre er begyndt at interessere sig for arealerne! I en artikel i "Agrologisk" blev arealerne for nyligt nævnt som de områder, hvor bevarende tiltag indenfor landbruget retmæssigt kunne finde sted (Eja Lund 2005). Dette er helt i tråd med Kulturarvsstyrelsens håb for fremtiden (Jørgensen 2004:40). Jeg er, som de, meget interesseret i, at vi bruger alle midler til at dæmme op for dyrkningens nedslidning af kulturspor. Men det er vigtigt også at være opmærksom på, at andre arealforvaltere end arkæologerne – det være sig landmænd, private bygherrer eller kommunalpolitikere – hurtigt vil stille spørgsmålet: hvorfor skal jeg betale for at bevare eller blot udgrave områder, der *ikke* er nationalt betydningsfulde? Kulturarvsarealerne er

ment som advarselsslamper for bygherren. Men i realiteten reducerer kulturarvsarealerne antallet af "røde lamper" fra 160.000 kendte lokaliteter til 1000.

Det er for dyrt at grave ud!

Dette bringer mig ind på, *hvorfor* vi overhovedet udpeger kulturarvsarealerne. Naturligvis for at bevare kulturspor! Men udmeldingen har fra starten været, og er stadig, at et kulturarvsareal betegner et område, som er "særligt kostbart at udgrave" (Ibid:39). Det er altså alene størrelsen på bygherrens pengepung, der afgør om et areal skal undersøges arkæologisk eller bevares for eftertiden. Man kan nu spørge, hvorfor netop kulturarvsarealerne er dyrere at udgrave end de resterende DKC-registreringer? I de – ikke enestående – tilfælde hvor kulturarvsarealet omfatter et mindre areal med hustomter fra senneolitikum, eller et med digevoldinger og spredte, fredede gravhøje², mens DKC-registreringen af to bronzefibler dækker over en større jordfæstegravplads, vil DKC-lokaliteten formodentlig være dyrest at udgrave. Pointen er, at rigtig mange "almindelige" grav- og bopladser vil være meget dyrere at udgrave end mange kulturarvsarealer. Hvilken udsagnsværdi er det da, bygherren kan læse i kulturarvsarealerne?

Helt essentielt må vi spørge: Hvorfor skal vi bevare fortidsminderne? Er det fordi, de er dyre at udgrave? Er det fordi, bygherren har for få midler til at få dem fjernet? For betyder det, at vi skal undlade at bevare fortidsminderne i det øjeblik, der står en bygherre med penge nok på lommen til at betale for at få dem gravet væk? Så længe den økonomiske udgift er hovedpointen i museumsloven og udpegningen af kulturarvsarealer, er det irrelevant, om der foretages en arkæologisk vurdering af, hvorvidt et areal er bevaringsværdigt eller ej.

Bevarende effekt?

Vi kommer dog ikke langt med den økonomiske satsning, kulturarvsarealerne trods alt repræsenterer, hvis vi ikke sørger for, at de hurtigst muligt får en juridisk rækkevidde. Udpegningen af et område som kulturarvsareal beskytter i dag ikke mod anlægsarbejde – der eksisterer allerede nu flere eksempler på, at der bygges midt i områder,

museerne har udpeget som væsentlige at bevare. Og som ovennævnte artikel er inde på, har kulturarvsarealerne (endnu?) ikke betydning for prioriteringer indenfor landbruget. Kulturarvsstyrelsen venter tilsyneladende på det rette tidspunkt til at liste kulturarvsarealerne på banen i den overnationale landbrugspolitik (Ibid:40). Må jeg foreslå, at ventetiden bruges på at udvirke storstilet lobby indenfor de danske landbrugsorganisationer? I øjeblikket har landboforeninger over hele landet udarbejdet pilotprojekter omkring naturplaner. Disse planer udarbejdes på bedriftsniveau, hvilket betyder en unik dialog mellem bevaringsinteresser og den enkelte landmand. Her vil dansk arkæologi, repræsenteret af Kulturarvsstyrelsen, kunne fremme bevaringen af kulturspor på to overordnede måder: dels ved at sikre, at alle naturplaner (der sandsynligvis med tiden bliver lovpligtige) indeholder forslag til bevaring af kulturspor. Og dels ved at igangsætte konkrete undersøgelser, der kan give os svar på de mange uvisheder såsom: Hvor hurtigt nedslides kultursporene? Skyldes nedslidningen ren erosion? Kan pløjelaget genopbygges uden, at det kommer til at bestå af store dele undergrundsmateriale? Kan valget af bestemte afgrøder eller dyrkningsmetoder begrænse eller forværre nedslidningen af de skjulte kulturspor?

Det er tilmed vigtigt, at de faglige begrundelser for at bevare forskellige arkæologiske arealer

Litteratur

Anne Nørgård Jørgensen 2004: Kulturarvsarealer – hvordan og hvorfor? *Arkæologisk Forum* nr. 11 2004, s. 37-40.

Eja Lund 2005: Beskyttelsen af jordfaste fortidsminder. Udpegning af kulturarvsarealer er i fuld gang. *Agrologisk* 1, januar 2005, årgang 23. Dansk Agrar Forlag A/S, Herning, s. 10-12.

resulterer i, at disse arealer rent faktisk forbliver liggende fysisk i landskabet. Dette kræver en ændret praksis for museumsloven. Jeg forestiller mig en model, hvor sagsbehandlingen og den retslige procedure om in situ bevaring af lokaliteter (i museumslovens paragraf 27 stk. 8) bliver hurtigere og rent faktisk fører til bevaring, hvis paragraffen anvendes konsekvent, når der skal bygges indenfor kulturarvsarealer. Det er vigtigt, at vi begynder at bevare arkæologiske lokaliteter på deres egne præmisser – og ikke på bygherrens.

Men hvis kultursporene indenfor kulturarvsarealerne virkelig skal bevares, er det altafgørende, at arealerne bliver implementeret i den gældende arealforvaltning. Her er det væsentligt at skele til kulturmiljøerne, der jo er indarbejdet i amternes og dermed også kommunernes planværktøj, regionplanerne. Men det er også væsentligt ikke kun at misunde naturvidenskaberne deres succes med bevaring (Jørgensen 2004:37), men i stedet kopiere de tiltag, der har sikret fuglebeskyttelsesområder og naturbeskyttelseslovens paragraf 3-områder. Her har effektiv lobbyisme, stærke græsrodsbevægelser og klare politiske udmeldinger (formuleret af embedsmænd) spillet en overordentlig stor rolle. Desuden har lovgivningen grebet fat om årsagen til forringelsen af naturværdierne ved at pålægge landbruget de restriktioner, som Kulturarvsstyrelsen viger tilbage for.

Noter

1. Hvor ikke andet er nævnt refererer sidetal til Anne Nørgård Jørgensens artikel.

2. De her nævnte forslag er hentet fra tilfældige opslag blandt kulturarvsarealerne, se fx 130117-227 og 130104-127 (www.dkc-online.dk).